

Stan przygotowań polskiego mleczarstwa do integracji z Unią Europejską

Jadwiga Seremak-Bulge¹, Ewa Domańska²

¹IERiGŻ, ²MRiRW

Chów bydła mlecznego jest jedną z podstawowych gałęzi produkcji rolniczej. Wartość mleka wyprodukowanego w 2001 r. wyniosła około 2,5 mld euro, co stanowiło około 19% końcowej produkcji rolniczej. Wraz z żywcem wołowym i cielęcym było mleczne daje około 25% produkcji towarowej rolnictwa polskiego i wyprzedza pod tym względem wszystkie pozostałe gałęzie produkcji rolniczej. Przemysł mleczarski ma około 16-procentowy udział w sprzedaży całego przemysłu rolno-spożywczego (około 3 mld euro), a eksport produktów mleczarskich (1,2-1,5 mln ton w ekwiwalencie mleka surowego w latach 2000-2001) stanowił 9-12% całego eksportu rolno-spożywczego. Pomimo szybkiej koncentracji produkcji w 2002 r., z produkcją mleka związanych było, w dalszym ciągu, ponad 1 mln gospodarstw, z czego około 400 tys. dostarczało mleko dla przemysłu mleczarskiego. Oznacza to, że z produkcją mleka związanych jest około 30-35% zasobów siły roboczej w rolnictwie, a dla 1 mln rodzin rolniczych mleko stanowi istotne źródło dochodu i wyżywienia rodziny. Zatem przygotowanie sektora mleczarskiego do integracji z Unią Europejską, ze względu na jego znaczenie oraz skalę niezbędnych dostosowań, było priorytetem polskiego rządu od chwili podpisania układu stowarzyszeniowego i złożenia wniosku o akcesję Polski do UE w 1994 r. Wprawdzie ostatnio dyskusję dotyczącą sektora mleczarskiego zdominowało zakończenie negocjacji akcesyjnych i przydzielenie Polsce kwoty mlecznej wynoszącej zaledwie 9,38 mln ton, w tym 0,464 mln ton rezerwy restrukturyzacyjnej od 2006 r., to jednak o możliwościach rozwoju sektora mleczarskiego w poszerzonej Unii w dużym stopniu będzie przesądzała także zdolność konkurencyjna polskiego mleczarstwa oraz przestrzeganie standardów higieniczno-sanitarnych, a także standardów w zakresie ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt.

Realizacji tego celu od 1994 r. służą kredyty preferencyjne, wspierające restrukturyzację sektora mleczarskiego zgodnie z celami określonymi w „Strategii restrukturyzacji polskiego

mleczarstwa” opracowanej w MRiRW, a także środków pomocowych w ramach Polskiego Funduszu Mleczarskiego oraz pomoc, udzielana od niedawna, z funduszu pomocy przedakcesyjnej SAPARD. Do końca 2001 r. wartość udzielonych na ten cel kredytów preferencyjnych wyniosła ponad 300 mln euro, do których budżet dopłacił ponad 155 mln euro. W stosunku do ograniczonych możliwości budżetowych państwa jest to kwota niemała, natomiast w stosunku do potrzeb sektora jest to niewiele. Zgodnie ze „Strategią rozwoju polskiego sektora mleczarskiego” całkowity koszt dostosowań do wymogów Unii Europejskiej szacowany jest na około 16 mld euro, z czego prawie 70% będą musiały ponieść gospodarstwa mleczarskie. Warto więc przyjrzeć się dotychczasowym dostosowaniom sektora mleczarskiego do wymogów Unii Europejskiej.

Dostosowania sektora mleczarskiego do integracji z UE należy rozpatrywać w trzech płaszczyznach:

1. Dostosowań prawnych i budowy systemu instytucjonalnego, zdolnego do stosowania poszczególnych instrumentów regulujących rynek mleka oraz przygotowania potencjalnych beneficjentów do korzystania ze wsparcia rynkowego, udzielanego przez Wspólnotę.

2. Zdolności przestrzegania standardów unijnych w zakresie jakości mleka.

3. Zdolności konkurowania polskiego mleczarstwa na poszerzonym rynku UE.

Przygotowanie do stosowania WPR na rynku mleka

Rynek mleka ze względu na jego znaczenie dla rolnictwa oraz wrażliwość należy do najściślej regulowanych. Unia Europejska rynek ten reguluje przy pomocy:

– systemu cen instytucjonalnych, wspieranego przez siatkę bezpieczeństwa w postaci zakupów interwencyjnych masła i mleka w proszku oraz dopłat do prywatnego przechowywania;

– wyjątkowo rozbudowanego systemu subwencji, stymulujących popyt wewnętrzny;

– regulacji handlu zagranicznego produktami mleczarskimi;

– systemu kwot mlecznych, ograniczających możliwości sprzedaży mleka w sposób administracyjny;

– dopłat bezpośrednich, które od roku 2005/2006 będą rekompensowały spadek dochodów rolniczych z tytułu spadku cen.

Ten system regulacji rynku mleka stabilizuje rynek – zapewnia zadowalającą opłacalność produkcji mleka, przy ograniczonych wydatkach budżetowych.

Proces przygotowań mleczarstwa do integracji z Unią, zgodnie ze strategią rozwoju mleczarstwa opracowaną w Mi-

nisterstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi w 1999 r., rozpoczęto od opracowania ustawy o regulacji rynku mleka i produktów mleczarskich. Ustawa z 6 września 2001 r., która weszła w życie 1 stycznia 2002 r., daje podstawy prawne do stosowania wszystkich instrumentów regulacji rynku mleka stosowanych w UE, z wyjątkiem regulacji handlu zagranicznego, który regulowany jest na ogólnych zasadach. Ustawa ta, wprowadzając system kwotowania produkcji mleka, ceny instytucjonalne (cenę docelową oraz ceny interwencyjne), zakupy interwencyjne masła i mleka chudego w proszku, dopłaty do prywatnego przechowywania, dopłaty do przerobu masła i mleka w proszku, sprzedaż masła po obniżonych cenach organizacjom *non profit* i charytatywnym, program „szklanka mleka dla ucznia w szkole”, umożliwiła przygotowanie Agencji Rynku Rolnego do stosowania instrumentów regulujących rynek mleka zgodnie ze standardami Unii Europejskiej.

Agencja Rynku Rolnego, opierając się na ustawie o regulacji rynku mleka, buduje strukturę organizacyjną zdolną administrować systemem kwot mlecznych. W strukturze tej kluczową rolę pełnić będą oddziały terenowe, które odpowiedzialne będą za:

- ♦ Przydzielanie indywidualnych kwot mlecznych dostawcom hurtowym i bezpośrednim, po uwzględnieniu krajowej kwoty hurtowej i kwoty sprzedaży bezpośredniej, określonych przez Radę Ministrów na wniosek dostawcy.

- ♦ Gospodarowanie rezerwą krajową, biorąc pod uwagę: zasady przydziału limitów poszczególnym OT ARR, określone przez Komisję Porozumiewawczą do Spraw Mleka; odwołania rolników od decyzji o wielkości pierwotnie przyznanej kwoty; zabezpieczenie przed ewentualnym przekroczeniem kwoty krajowej; potrzeby młodych rolników oraz rolników specjalizujących się w produkcji mleka.

- ♦ Monitorowanie transferów kwot hurtowych i bezpośrednich.

- ♦ Monitorowanie wykorzystania kwot sprzedaży bezpośredniej oraz naliczanie opłat specjalnych za ich przekroczenie przez sprzedawców bezpośrednich.

- ♦ Kontrolowanie podmiotów skupujących w zakresie monitorowania wykorzystania indywidualnych kwot hurtowych, naliczania opłat specjalnych, pobierania zaliczek oraz ostatecznego rozliczenia opłat specjalnych.

Pracą terenowych oddziałów ARR w zakresie kwotowania produkcji i sprzedaży mleka kieruje Biuro ds. kwot mlecznych (obecnie Biuro ds. mleka), które odpowiada za:

- ustalanie stopnia wykorzystania kwot krajowych oraz proponowanie wysokości współczynnika realokacji;

- prawidłowe naliczanie i windykacje opłat specjalnych za przekroczenie kwot krajowych;

- sprawowanie nadzoru nad przestrzeganiem przepisów ustawy przez dostawców hurtowych, bezpośrednich i podmioty skupujące w zakresie obowiązków związanych z limitowaniem produkcji mleka.

Agencja stosuje jednocześnie szereg instrumentów wspierających rynek mleka, tj. zakupy interwencyjne masła i mleka w proszku, dopłaty do eksportu mleka w proszku, mimo że ustawa o regulacji rynku mleka nie przewiduje stosowania

tego ostatniego instrumentu. W 2002 r., ze względu na trudną sytuację na światowym rynku mleka w proszku i drastyczny spadek cen krajowych, zastosowano także dopłaty do produkcji chudego mleka w proszku, zamiast zakupów interwencyjnych. Ze względu na trudną sytuację budżetową nie wprowadzono jednak programu „szklanka mleka w szkole”, a dopłaty bezpośrednio do skupu mleka klasy ekstra, wypłacane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, były stosowane tylko przez kilka miesięcy. Skala interwencji na rynku mleka, ze względu na przedłużającą się dekoniunkturę na rynku mleka i spadek cen skupu mleka, znacznie przekraczała jej rozmiary w latach poprzednich. Mimo to jej wielkość odbiegała od skali wsparcia udzielanego mleczarstwu w UE. Co gorsze działania interwencyjne planowane są w horyzoncie jednorocznym, a przy trudnej sytuacji budżetu ich wielkość nie zawsze związana jest wyłącznie z sytuacją rynkową.

Agencja Rynku Rolnego utworzyła także biuro handlu zagranicznego, które administruje kontyngentami WTO i innymi kontyngentami preferencyjnymi, ale na zasadach ogólnych. Biuro handlu zagranicznego prowadzi także automatyczną rejestrację importu produktów mleczarskich, objętych tym obowiązkiem. Decyzje w tej sprawie podejmuje jednak minister gospodarki.

Dostosowanie do obowiązujących standardów sanitarno-weterynaryjnych

Stan dostosowania sektora mleczarskiego do wymagań Unii Europejskiej w zakresie wymagań sanitarno-weterynaryjnych należy rozpatrywać w zakresie jakości mleka surowego, warunków jego produkcji w gospodarstwach, jak również warunków przetwórstwa mleka w zakładach mleczarskich.

Dostosowanie gospodarstw produkujących mleko wymaga modernizacji kilkuset tysięcy gospodarstw ze środków własnych rolników, budżetu państwa i środków pomocowych. Według danych Głównego Inspektoratu Weterynarii (GIW) na koniec czerwca 2002 roku około 12,7 tys. gospodarstw posiadało atesty weterynaryjne. Stanowi to niespełna 1,5% ogólnej liczby gospodarstw utrzymujących krowy mleczne oraz prawie 3,5% gospodarstw dostarczających mleko do mleczarni w tym okresie. Liczba gospodarstw spełniających warunki unijne i posiadających atesty weterynaryjne systematycznie wzrasta. Z analiz przeprowadzonych przez GIW wynika, że ponad 230 tys. gospodarstw wystąpi o odstępstwa strukturalne i odstępstwa w zakresie jakości mleka. Przewiduje się, że do końca 2006 r. wszystkie gospodarstwa produkujące mleko będą funkcjonowały zgodnie ze standardami europejskimi.

Modernizacja gospodarstw prowadzi w konsekwencji do przyspieszenia procesu koncentracji produkcji mleka. W ciągu ostatnich trzech lat (1999-2001) liczba dostawców mleka do mleczarni zmalała z około 600 do około 400 tysięcy. Wyraźnej poprawie ulega również jakość skupowanego mleka. Według danych GIW udział mleka klasy ekstra w całkowitym skupie mleka w kraju w połowie 1999 r., 2000, 2001 oraz 2002 r. wynosił przeciętnie, odpowiednio: 30%, 40%, 56% i 66%. Utrzymuje się jednak znaczne zróżnicowanie jakości produkowanego mleka w zależności od regionu. W woje-

wództwach kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim, podlaskim oraz pomorskim udział mleka klasy ekstra w skupie przekracza 70%, a w województwie podkarpackim wynosi zaledwie 24%.

Działania dostosowawcze do wymogów UE w zakresie higieny mleka prowadzone są również w zakładach przetwórstwa mleka. Zgodnie z wynegocjowanym przez Polskę okresem przejściowym przewiduje się, że zakłady dostosują się do wymagań unijnych do końca 2006 roku. Obecnie zakłady przetwórstwa mleka zostały podzielone na cztery kategorie:

A – zakłady, które spełniają wymagania UE (36 zakładów);

B1 – zakłady, które do dnia akcesji będą spełniały wymagania UE (156 zakładów);

B2 – zakłady, które będą ubiegały się o okres przejściowy;

C – zakłady, które będą musiały zakończyć swoją działalność do końca 2006 r.

Dostosowanie sektora mleczarskiego do wymagań UE prowadzone jest na podstawie obowiązujących przepisów weterynaryjnych. W Polsce aktualnie obowiązującym aktem prawnym, odnoszącym się bezpośrednio do jakości mleka i jego przetworów i odpowiadającym Dyrektywie 92/46, jest Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych warunków weterynaryjnych wymaganych przy pozyskiwaniu, przetwórstwie, składowaniu i transporcie mleka i przetworów mlecznych, z dnia 5 lipca 2002 r. (Dz. U. Nr 117, poz. 1011). Rozporządzenie to wprowadza wymagania dotyczące prawidłowych warunków zdrowotnych zwierząt (od których pozyskiwane jest mleko) oraz jakości mleka i przetworów mlecznych. Określa także warunki weterynaryjne, wymagane przy pozyskiwaniu mleka surowego, oraz wymagania mikrobiologiczne, jakie powinno spełniać mleko surowe przeznaczone do spożycia, mleko spożywcze oraz przetwory mleczne. W przypadku produkcji mleka spożywczego i przetworów mlecznych określono także warunki ich produkcji, pakowania, jak i znakowania opakowań.

W związku z określonymi w Rozporządzeniu wymaganiami mikrobiologicznymi dla mleka surowego, do 31 grudnia 2002 r. istnieje możliwość stosowania do produkcji mleka spożywczego i przetworów mlecznych mleka surowego klasy II. Oznacza to, że z dniem 1 stycznia 2003 r. mleko klasy II nie będzie dopuszczone do obrotu. Do 31 grudnia 2006 r. będzie natomiast mogło być stosowane mleko surowe klasy I do produkcji mleka spożywczego i przetworów mlecznych. Od 1 stycznia 2007 r. mleko spożywcze i przetwory mleczne będzie można produkować wyłącznie z mleka klasy ekstra.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych warunków weterynaryjnych wymaganych przy pozyskiwaniu, przetwórstwie, składowaniu i transporcie mleka i przetworów mlecznych, z dnia 5 lipca 2002 r., określa również warunki higieniczne i sanitarne, jakie muszą spełniać gospodarstwa produkujące mleko, punkty odbioru mleka, punkty normalizacji, zakłady obróbki cieplnej oraz zakłady mleczarskie. W przypadku gospodarstw są to wytyczne dotyczące pomieszczeń i stanowisk dla zwierząt, pomieszczeń, urządzeń, zbiorników i pojemników do doju oraz warunków doju, a także wytyczne dotyczące pomieszczeń do przechowywania, przelewania i schładzania mleka surowego. Dla punktów odbioru mleka surowego, punktów normalizacji, zakładów obróbki cieplnej i zakładów mleczarskich określono wymagania dotyczące wyposażenia technicznego, dla zakładów mleczarskich określono także warunki produkcji, przechowywania i transportu mleka.

wywania, przelewania i schładzania mleka surowego. Dla punktów odbioru mleka surowego, punktów normalizacji, zakładów obróbki cieplnej i zakładów mleczarskich określono wymagania dotyczące wyposażenia technicznego, dla zakładów mleczarskich określono także warunki produkcji, przechowywania i transportu mleka.

Rozporządzenie od 1 stycznia 2003 r. wyklucza możliwość tzw. „odbioru mleka z drogi”. Zawiera bowiem przepisy dotyczące wymagań dla punktów odbioru mleka, rozumianych jako obiekty, w których odbywa się odbiór, chłodzenie oraz ewentualne fizyczne oczyszczanie mleka surowego. Punkty odbioru mleka surowego muszą być wyposażone w zbiorniki do przechowywania mleka w warunkach chłodniczych, wirówki lub inne urządzenia do fizycznego oczyszczenia mleka (jeżeli mleko jest oczyszczane w punkcie odbioru), a także umywalki, toalety i szafki na odzież własną i roboczą pracowników.

Mleko może być także odbierane bezpośrednio z gospodarstwa. W gospodarstwie takim musi znajdować się pomieszczenie o gładkich i łatwych do czyszczenia, mycia i dezynfekcji ścianach i posadzkach, przeznaczone do przechowywania mleka surowego. Temperatura mleka odbieranego z gospodarstwa powinna wynosić nie więcej niż 8°C, jeżeli mleko jest odbierane codziennie, lub nie więcej niż 6°C, jeżeli mleko nie jest odbierane codziennie. Mleko nieschłodzone może być odbierane w ciągu 2 godzin od zakończenia doju, pod warunkiem natychmiastowego schłodzenia lub pasteryzacji mleka po odbiorze.

Rozporządzenie weszło w życie 5 listopada 2002 r. Jednak niektóre przepisy wejdą w życie dopiero od 1 stycznia 2003 r. Są to:

- ◆ Przepisy dotyczące pomieszczeń i stanowisk do doju w gospodarstwach (muszą posiadać ściany i posadzki łatwe do czyszczenia i dezynfekcji; posadzki ułożone w sposób ułatwiający odpływ wody i usuwanie nieczystości; oświetlenie i wentylację).

- ◆ Przepisy dotyczące pomieszczeń do przechowywania mleka surowego w gospodarstwach (muszą posiadać ściany i posadzki łatwe do czyszczenia, mycia i dezynfekcji).

- ◆ Przepisy dotyczące wyposażenia punktów odbioru mleka surowego (muszą posiadać zbiorniki do przechowywania mleka surowego w warunkach chłodniczych; wirówki lub inne urządzenia do fizycznego oczyszczenia mleka, jeżeli mleko jest czyszczone w punkcie odbioru; umywalki, toalety oraz szafki na odzież własną i roboczą pracowników).

- ◆ Przepisy nakazujące wyposażenie zakładów obróbki cieplnej w zautomatyzowane urządzenia do obróbki cieplnej (urządzenia muszą posiadać automatyczną regulację temperatury, termometr rejestrujący, automatyczne urządzenie zabezpieczające przed niedostatecznym ogrzaniem, automatyczne urządzenie zabezpieczające przed zmieszaniem mleka pasteryzowanego lub sterylizowanego z mlekiem niedostatecznie ogrzonym).

- ◆ Przepisy dotyczące pomieszczeń produkcyjnych i pomieszczeń do przechowywania surowców, mleka spożywczego i przetworów mlecznych w zakładach mleczarskich (po-

mieszczenia te powinny skutecznie zabezpieczać surowce, mleko i przetwory mleczne przed zanieczyszczeniem; powinny posiadać łatwą do mycia i dezynfekcji, wodoodporną posadzkę, umożliwiającą odpływ wody; sprzęt do usuwania wody do instalacji kanalizacyjnej; jasne, łatwe do mycia i dezynfekcji ściany o gładkiej powierzchni; łatwe do czyszczenia sufity lub stropodachy; szczelne, nierdzewne, łatwe do mycia drzwi; niezbędną wentylację; oświetlenie; urządzenia z zimną i ciepłą wodą do mycia i odkażania rąk).

♦ Przepisy dotyczące wyposażenia zakładu mleczarskiego w urządzenia do higienicznego i bezpiecznego załadunku i rozładunku surowców, mleka i przetworów mlecznych (wodoszczelne, nierdzewne pojemniki na surowce i produkty, nie przeznaczone do spożycia przez ludzi lub system rurociągów usuwających te surowce i produkty; zautomatyzowane urządzenia do obróbki cieplnej mleka, a także zautomatyzowane urządzenia do czyszczenia, mycia i dezynfekcji pojemników wielokrotnego użytku).

Polskie mleczarstwo, które od kilku lat prowadzi intensywne działania mające na celu pełne dostosowanie się do wymagań UE w zakresie warunków sanitarno-weterynaryjnych, czeka jeszcze wiele wysiłku, który doprowadzi sektor do podniesienia jego konkurencyjności w funkcjonowaniu na wspólnym rynku.

Zdolność konkurowania na poszerzonym rynku UE

Najwięcej do zrobienia ma jednak polskie mleczarstwo, aby sprostać bezpośredniej konkurencji na obszarze Unii Europejskiej. Luka technologiczna, dzieląca przeciętne gospodarstwo mleczarskie w Polsce od nowoczesnych gospodarstw produkujących mleko w dotychczasowych krajach członkowskich, jest bardzo duża. Nie mniejsze różnice dotyczą także przemysłu mleczarskiego. Skalę różnic obrazuje porównanie przeciętnej wydajności krów i wielkości stada w Polsce i w Unii Europejskiej. Przeciętna wydajność mleczna krów w Polsce, pomimo przyspieszenia postępu w tym zakresie, wynosiła 3828 l mleka w 2001 r. Była zatem niższa o ponad jedną trzecią niż przeciętna wydajność w UE i o ponad połowę niższa, niż w przodujących pod tym względem krajach członkowskich. Szczególnie niska wydajność mleczna krów (3758 l) dotyczy gospodarstw indywidualnych, w których znajduje się 95,5% krajowego pogłowia krów. Przeciętna wielkość stada krów nadal nie przekracza 3 sztuk, a więcej niż 10 sztuk posiada zaledwie 10% gospodarstw utrzymujących krowy, mimo znaczącego przyspieszenia postępu w zakresie koncentracji stad. Dla porównania w UE przeciętne stado krów liczy ponad 25 sztuk, a w przodujących pod tym względem krajach członkowskich UE – 40-60 sztuk. Związana z tym niska koncentracja dostaw mleka do mleczarni oraz wysoka sezonowość podaży mleka jest źródłem wysokich kosztów skupu mleka. Przemysł mleczarski ma trudności z pełnym wykorzystaniem zdolności produkcyjnych, a majątkochłonność przerobu mleka w Polsce jest wysoka, mimo istnienia luki technologicznej. Podwyższa to koszty produkcji i obniża konkurencyjność polskiego mleczarstwa.

Bliska perspektywa wejścia do Unii Europejskiej i wzrost wymagań jakościowych sprawiają, że w ostatnich latach wy-

rażnemu przyspieszeniu uległy procesy restrukturyzacji polskiego mleczarstwa, prowadzące do wyraźnej polaryzacji gospodarstw produkujących mleko. Na jednym biegunie wzrasta liczba nowoczesnych gospodarstw zwiększających stada krów, inwestujących i rozwijających efektywną produkcję mleka wysokiej jakości. Ich liczba szybko wzrasta, wskazuje na to szybki wzrost udziału mleka klasy ekstra w skupie ogółem (ponad 60% w 2002 r.), ciągle jednak jest niedostateczna. Z drugiej strony pozostają ciągle bardzo liczne gospodarstwa, utrzymujące niewielkie stada krów o niskiej wydajności, ekstensywnie utrzymywane i nieodpowiednio żywione paszami niskiej jakości. Mleko produkowane w tych gospodarstwach nie odpowiada standardom higienicznym UE.

Skala niezbędnej restrukturyzacji jest bardzo duża. Według programu restrukturyzacji polskiego mleczarstwa oszacowano minimalne koszty restrukturyzacji sektora mleczarskiego na 16 mld zł, w tym środki niezbędne dla restrukturyzacji gospodarstw produkujących mleko – na 13 mld zł. W większości koszty te będą musieli ponieść producenci i przetwórcy mleka (około 70%). Wsparcie inwestycyjne udzielane z budżetu krajowego i środków pomocowych nie będzie większe niż 32% niezbędnych sum. Dotychczasowa pomoc, udzielona mleczarstwu na restrukturyzację i unowocześnienie sektora, stanowi zaledwie około 10% przewidywanych wydatków i jest odwrotnie proporcjonalna w stosunku do upływu czasu, jaki pozostał do integracji z UE.

Zakończenie negocjacji akcesyjnych i coraz większa pewność wejścia Polski do UE w maju 2004 r. wymaga wyraźnego przyspieszenia wsparcia inwestycyjnego udzielanego mleczarstwu i zwiększenia jego skuteczności, aby mogło ono sprostać otwartej konkurencji na poszerzonym rynku UE.

Publikacja dofinansowana przez Fundusz Współpracy ze środków Programu „Agro-Info” na zlecenie Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej

Zakład Deratyzacji „SZCZUROŁAP”

Wiesław i Jarosław Dobrzeńscy
ul. Graniczna 10
87-100 Toruń
tel. (0-56) 655-21-41 lub 654-65-47
tel. kom. 0 601-212-487

Wyniszczam całkowicie bytujące i dochodzące szczury, z gwarancją. Fermy, mieszalnie pasz, zakłady rolne, magazyny, bezpieczeństwo 100%. Metodę przedstawiłem w filmie „Szcurołap”. Dla zainteresowanych wdramy HACCP.